

KÜRESELLEŞME KURUMLARI VE MADENCİLİK

WB, IFC, IBRD, IDA, EBRD, ACDB, MIGA, ...

Tahir Öngür, *Jeoloji Yüksek Mühendisi*, TMMOB Jeoloji Müh. O. İst. Şub.

Küresel kapitalizm 1990 sonrasında kendi düzenleyici merkezi kurumlarını oluşturup olgunlaştırdı ve çokuluslu şirketlerin dünyanın her yerine elini kolunu sallayarak girip dilediği gibi çalışabilmesi için gereken araçları biçimlendirdi. Bu kurumların başını Dünya Bankası çekiyor. DB, kendi çevresinde oluşturduğu kurumların yanında yönlendirilme ve denetiminde etkili olduğu kıtasal ve bölgesel birçok finans kurumunu da uyguladığı politikaların doğrultusunda tutmaya çalışıyor.

Dünya Bankası'nın, küreselleşmenin çokuluslu şirketlerin çıkarları doğrultusunda pekişmesi için kararlı biçimde uygulamakta olduğu politikaları var.

Bu politikalara direnen ülkeler önce borçlandırma yolu ile güçsüzleştirilip, sonra da IMF'in dayattığı koşulların da desteği ile geri bırakılmış ülkelerde DB uygulamaları yaşama geçiriliyor. Dünyanın her yerindeki doğal kaynakların talanı bu politikaların başta gelen hedeflerinden. 1980'lere kadar dünya madenciliğinin ağırlığı ABD, Kanada ve Avustralya gibi gelişmiş birkaç kapitalist ülke ile sosyalist ülkelerde iken, yaratılan çevre sorunlarına yükselen karşı çıkışlar ve bu ülkelerde yüksek tenörlü cevher yataklarının azalması, düşen metal fiyatları ve alınması gereken çevre koruma önlemlerinin maliyetinin yükselişi nedeni ile son on yılda bu ağırlık bütünü ile az gelişmiş ülkelere kaydı. Başta Güney Amerika, sonra Afrika, eski sosyalist ülkeler ve Güneydoğu Asya ülkelerinde yoğun bir arama ve işletme kampanyasına girişildi.

Bunun için, bu ülkelerin topraklarının çokuluslu madenci şirketlere açılması ve dilediklerince çalışabilmelerinin koşullarını hazırlayan maden yasalarını çıkartmaları için bu ülkelere baskılar yapıldı. Son on yıl içinde onlarca ülkenin maden yasaları değiştirilmek zorunda kalındı. Üstelik, hemen hepsinde aynı yönde değişiklikler yapıldı. Milyonlarca hektar alan bu şirketlere ruhsat olarak verildi. Bu alanlar bazı ülke topraklarının 2/3'sine kadar vardı. Sağlanan olanaklarla, bu şirketler buldukları ya da daha çoğun devir aldıkları maden yataklarını yeni teknolojilerle hızla tüketirken elde ettikleri ürünü hiçbir kısıtlamaya uğramaksızın dışarıya çıkardı. Arama ve işletme alanlarındaki yerli halkı evlerinden ve topraklarından ettiler. Küçük ölçekli aile madenciliği yapan yüzbinlerce insanı bu işletmelerinden kovdular. Bunu bazen özel ordular da kullanarak kanlı biçimde yaptılar. Yerel çatışmalar çıkarttılar,

anlaşmazlıkları körüklediler. Kendi ülkelerinde geçerli olan çevre yasalarının getirdiği standart ve kısıtlamalara bu ülkelerde uymayı düşünmediler bile. Çok sayıda çevre kazasına, önemli kirlenmelere neden oldular. Ormanları, sit alanlarını yok ettiler. Akarsuları, deniz kıyılarını, tarımsal alanları, havayı kirlettiler. Sinsi ve bazen toplu ölümlere neden oldular. Maden kaynaklarını işletirken yatağın en kârlı bölümünü, kaymağını seçtiler, “cut off grade”i yüksek tuttular. Bir daha kolay kolay işletilemeyecek çok büyük miktardaki düşük tenörlü cevheri ise yerinde bıraktılar. Atıklarını arıtmadan, çukurlarını, yığınlarını eski durumuna getirmeden olduğu gibi terk ettiler. Yüzlerce yıl ortadan kalkmayacak kirlilik ve çirkinlik bıraktılar.

Dünya Bankası dayattığı yasal ve idari değişikliklerle bunun alt yapısını hazırladığı gibi, alt kuruluşu olan IFC ile bu girişimlere ortak olarak finans sağladı; daha önemlisi finans kurumlarına güvence verdi. IBRD, IDA, vb başka kurumlarıyla doğrudan doğruya devletlere krediler açarak madencilik sektörlerinin incelenmesini, yeniden örgütlenmesini, yeni özel ya da özerk kurumlar kurulmasını, yasal değişiklik hazırlıklarının yapılmasını, devlet şirketlerinin özelleştirilmesini sağladı.

DB’sının önünü açtığı girişimler ayrıca Asya Kalkınma Bankası, Afrika Kalkınma Bankası, vb yerel finans kurumlarınca da desteklendi. Bu uygulamaların yerleşmesi için eski sosyalist ülkelere yönelik ayrı bir finans kurumu oluşturuldu, EBRD.

Bu düzen hemen bütünü ile geliştirilip yerleştirilmiş durumda. Ama madencilik, artık görünüşte çok gelişmiş teknolojiler kullanıyor da olsa verimli bir yatırım alanı değil. Başka sektörlerle kıyaslandığında pay senetlerinin getirisi hemen bütün öteki sektörlerden geride kalıyor. Bu sektördeki şirketler de başka sektörlerle kıyaslandığında küçük. Birkaç yıl önce hemen bütün madenci şirketlerin toplam boyutu bir GM kadar değildi. DB’nın yönlendirmesi ile bu yönde de gelişmeler sağlanmaya çalışılıyor. Birçok şirket ve maden işletmesi birleşmelerle daha büyük şirketlerin eline geçiyor. DB da, sözde araştırma ve yayınlarıyla küçük ve orta işletmelerin çevreye daha duyarısız, yoksulluğu gidermede verimsiz ve ülkelere katkısının az olduğunu belgelemeye çalışıyor.

Sektörün bu yapısından ötürü de ciddi bir sermaye sıkıntısı yaşanıyor. Dünyanın her yerinde arama ve yatırım yapan bu sektör, birkaç borsadan : Toronto, New York ve Londra Borsalarında küçük yatırımcıdan toplanan kaynaklarla beslenmeye çalışılıyor. Bu küçük yatırımcılar boş vaatler ve aldatici verilerle yanıltılıp büyük kaynakları hortumlanıyor; büyük skandallar yaşanıyor. Bu nedenle, gelişmiş kapitalist ülkelerdeki endüstrinin hammadde gereksinimini ucuz ve elini pislige bulaştırmadan

karşılamaı amaçlayan küresel kapitalizm kendi başına ayakta duramayan bu sektörü truva atı gibi kullanabilmek için DB ve bağılı kurumlarla besliyor, her türlü baskı ve yasadışı yolla az gelişmiş ülkelere sokmaya çalışıyor.

Bu süreç önce sözü edilen maden işletmelerinden olumsuz etkilenen yerel halkın direnişleri ile karşılaştı ve ilk olarak onların kurduğı yerel toplum örgütleri ortaya çıktı. Daha sonra, çokuluslu şirketlerin kurulu olduğı ülkelerin erdemli insanları onların sorunlarını sahiplenen, çokuluslu şirketleri izleyip bu bilgileri yayan sivil gözetim örgütleri bu halkaya katıldı. Yakın yıllarda da dünya çapında bu finans kurumlarını izleyen ve eleştiren sivil toplum örgütleri güçlendi. Şimdi, DB'nın önderliğinde dünyanın her yerinde at oynatan madencilik şirketlerine karşı küreselleşmiş bir direniş var. Yalnızca bu yıl içinde çokulusluların madencilik işletmelerinden zarar gören yerel halk temsilcileri ile 3 büyük toplantı yapıldı. 160'a varan imzalı bildirimler yayınlandı. Yerel direnişler, uzun yürüyüşler, kazanımlar ve kayıplar yaşandı. Artık, bu işletmelerden zarar gören yerli halk tepkilerini çokulusluların genel kurullarında da dile getiriyor; onların kendi ülkelerinde de davalar açıyor; DB ve bağılı kurumlara baskı yapıp desteklerini sorgulayıp onları geri adım atmaya zorluyor. Yaratılan olumsuzluklara tepki gösteren yerel ve uluslar arası kuruluşların başvuru ve DB ve IFC desteğinin bu tür yatırımlardan geri çekilmesi isteklerini, bu kurumlar kimi zaman gülünç gerekçelerle geri çeviriyor; kimi zaman sorumluluklarını ombudsmanlarının düzmece raporlarıyla örtbas ediyor; kimi zaman da baskılar karşısında geri adım atıyor.

Bu politikalar, sözde yoksulluğun yenilmesi, ülkelerin küresel dünyaya bütünleştirilmesi, dışsattım gelirleriyle bu ülkelerin kalkınmasının sağlanması amaçlarıyla sürdürölüp savunuluyor. Ama yapılan araştırmaları madencilige bağımlı duruma getirilmiş az gelişmiş ülkelerde hiç te bu beklenenlerin olmadığını ortaya koyuyor. Bu ülkelerin önemli bölümü eksi kalkınma hızından kurtulamıyor. Maden yatakları tükenirken, gizli varlıkları yok olurken bunun dışsattımından bir yarar göremiyorlar; ama, geride ancak milyarlarca dolar harcamalarla temizlenebilecek kirlilik kaynakları kalıyor.

Madencilik işletmelerindeki büyük yıkımlardan etkilenen bazı ülkelerde bunun giderilmesi yönünde alınan kararlar ise IMF'nin şantajları ile geri aldırılıyor.

Bu alanda rüşvet ve yasadışı ilişkilerin ortaya çıkan örnekleri bir sayısız.

Bu sürece karşı küreselleşen ve güçlenen karşı çıkış küreselleşme kurumlarını, DB ve bağılı kurumlarını göstermelik girişimlere yöneltiyor. Karşı çıkanlar buna

“greenwash”, yeşile boyama adını taktı. Sözde,artık madencilik işletmeleri yerel halkla da ilişkilere başladı; madencilikten o ülkeye kalan tek kaynak olan vergilerin bir bölümünün yerel yönetimine bırakılması için araçlar geliştirilip bunların yaşama geçmesi için o ülke merkezi yönetimlerine baskılar yapılıyor; bu işletmeler bizim manken ve şarkıcılarımız gibi köy okulları açıp böbürleniyor. Sözde, artık madencilik işletmeleri sürdürülebilir kalkınmanın öncüleri oldular ve kendilerinden istenmese de ÇED yapıyorlar. Sözde, artık madenlerin kapanması sırasında her türlü olası riski ortadan kaldıracak planlar hazırlayıp uyguluyorlar. Sözde artık bütün gelişmeleri, madencilğe konu ülke ve yörelerdeki halkla paylaşmak uğruna, DB uzmanları ilgili ülkelerde EIR toplantıları yapıp, kimseye söz hakkı vermeden geri dönüyor.

Kısacası, Dünya Bankası ve bağlantılı kurumlar küreselleşmenin en yaban, en yıkıcı, en insanlık dışı uygulamalarına konu olan maden yataklarının talanı konusunda baş rolde ve politika yapıcı ve uygulayıcı konumunda, sayısız insanlık suçunda baş sanık durumunda.¹

Buna karşı birkaç ülke var ki, madenciliğin giderilmesi gereken ve giderilebilir olumsuz etkilerini yeterince gözetmeden de olsa; DB politikalarının tersine kendi doğal kaynaklarını kendi endüstrilerinin geliştirilebilmesi için iç tüketimde kullanmak üzere, dışsatımı ve hammadde olarak dışarıya akıtılmasına izin vermeden işletiyor, dünyanın her yerinden daha hızla gelişen bir madencilik sektörü oluşturuyor, bunun için her biçimde kamu yatırımını da özelleştirmeyi de uyguluyor, küçük madenciliği destekliyor ve dünyanın en hızla kalkınan ve yoksulluğun giderilmesi ve getirilerin paylaşılmasında en başarılı ülkeleri olmayı başarabiliyor : Çin, Hindistan, Malezya gibi.

Madencilik alanında, küreselleşme adına dayatılan politikalar kendileri ayakta durmakta zorlanan çokuluslu şirketlerin ya da serüvenci girişimlerin her türlü baskı ya da aldatmaca ile az gelişmiş ülkelere sokulması, her türlü olumsuzluklarına göz yumulması ve küresel kapitalizmin hammadde gereksiniminin olabildiğince ucuz bir yolla sağlanmasından başka bir şeye yaramıyor. Ama bu arada, dünyanın pek çok ülkesinde yoksulluk sürüyor, çevre sorunları felakete dönüşüyor ve daha kötüsü bu ülkelerin doğal kaynaklarının kaymağı alınıp geride kalanı bir daha üretilmeyecek şekilde talan ediliyor. Bu ülkelerin gelecekları, kirlilik ve yoksullukla karartılıyor.

Buna karşı yerel ve küresel direnişler ise güçleniyor ve umut veriyor.

¹ Bu konuşmada, yukarıda kısa değinmelerle ileri sürülen savların her biri ile ilgili birden çok, acı ve çarpıcı örnek, istatistik ve kaynak gösterilecektir.